

Михайло Кельман

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 доктор юридичних наук, професор
 кафедри теорії та філософії права
 muchaylo_lviv@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВознавства ЯК СВІТ ОРГАНІЗОВАНИХ ФОРМ МИСЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ДОСЛІДНИКА

© Кельман М., 2017

Досліджено розуміння методології у сучасному загальнотеоретичному правознавстві. Встановлено, що філософською базою дослідження є плюралістична методологія, яка поєднує однакові за змістом, сутністю та походженням методи. Визначено поняття “методологія правознавства” як вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання досліджуваних державно-правових явищ. Подано структурно-функціональну характеристику цього поняття, розглянуто основні складові його змістовлення.

Ключові слова: право; методологія; правознавство; правова наука; філософія; державність.

Михаил Кельман

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОВЕДЕНИЯ КАК МИР ОРГАНИЗОВАННЫХ ФОРМ МЫШЛЕНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

Исследовано понимание методологии в современном правоведении, основной особенностью которой является переход от монистической методологии к философско-методологическому плюрализму. Установлено, что философской базой исследования является плюралистическая методология, которая сочетает равные по содержанию, сущности и происхождению методы. Предложено определение понятия “методология правоведения” как учения о структуре, логической организации, принципах, методах, средствах и формах деятельности исследователя в процессе познания исследуемых государственно-правовых явлений. Представлено структурно-функциональную характеристику этого понятия, рассмотрены основные составляющие его значения.

Ключевые слова: право; методология; правоведение; правовая наука; философия; государственность.

Mykhaylo Kelman

Institute of Jurisprudence and Psychology
 Lviv Polytechnic National University
 Department of Theory and Philosophy of Law
 Sc. D., Prof

METHODOLOGY LAW AS AN ORGANIZED FORM OF WORLD OF THINKING AND INVESTIGATOR

The article deals with the methodological situation in modern jurisprudence. It is stressed that its main feature is the conversion from the monistic totality of the researching methods of the philosophical-methodological pluralism. Established that the philosophical

basis of research is pluralistic methodology that combines equal content and origin essence methods. The definition of “methodologies law”, as the study of the structure, logical organization, principles, methods, means and forms of cognition researcher during his reserched state-legal phenomena. Structural and functional characteristics of this concept, the basic components of its uzmistovlennya are brought.

Key words: law; methodology; law science; philosophy; jurisprudence.

Постановка проблеми. Методологія належить до найменш розроблених галузей юриспруденції, насамперед загальної теорії права. Саме цим зумовлена необхідність аналізу методологічних проблем сучасного правознавства у контексті тих змін, що відбуваються сьогодні у науковій сфері, передусім йдеться про трансформації загальносвітового, національного і “внутрішньонаукового” рівнів. Зважаючи на це, методологію юридичної науки необхідно розглядати як складне за структурою, внутрішньо диференційоване багаторівневе утворення. На цій основі розкривають сучасні методологічні уявлення про розмаїття правової проблематики, звертаючи особливу увагу на дискурс, що зводиться до визначення перспектив у сучасному правознавстві гносеологічного і методологічного плюралізму. А це передбачає два підходи (генетичний, системний) до дослідження методологічної проблематики.

Аналіз дослідження проблеми. Для сучасної ситуації характерна не відсутність альтернативних марксистові філософсько-методологічних концепцій, а ступінь дослідницької активності у цій сфері учених-юристів. Проте розгляд методологічних питань сьогодні помітно розширюється й поглиблюється. На монографічному рівні вони представлені передусім солідними публікаціями Д. Керімова, А. Шабаліна, А. Васильєва, В. Сирих та інших відомих авторів, але їх зміст і форма не надто виходять за межі коментування концептуальних положень марксистської філософії. Із відомих українських правознавців до цієї проблематики постійно проявляють науковий інтерес М. Козюбра, П. Рабінович, О. Тихоміров та інші. Методологічна увага в їх дослідженнях помітно змінюється і дедалі більше спрямовується у сферу ціннісно-світоглядних аспектів правознавства.

Одним із принципових результатів розгорнутих наукових досліджень є формування стійких уявлень про методологію науки як порівняно самостійний наддисциплінарний підхід до проблем наукового пізнання.

Правда, вести мову про те, що юристи масово захоплені цією проблематикою, важко. З цим, загалом доволі прохолодним, ставленням до проблем розуміння власної методології вітчизняна юриспруденція і вступила до ХХІ століття.

Мета статті – визначити методологію правознавства як світ організованих форм мислення та діяльності дослідника.

Виклад основного матеріалу. Практично одностайним є визнання, що постійне дослідження своїх методологічних проблем є для науки умовою її існування як особливого способу пізнання, що методологія являє собою необхідний компонент будь-якої науково-пізнавальної діяльності, однак це не привело до єдності поглядів на поняття методології науки. На думку одних авторів, до неї ставитися правильно функціонально, і тому методологічні функції здатна виконувати будь-яка наукова теорія [1, с. 109]. Інші ототожнюють методологію і філософію [2, с. 48]. Достатньо поширені різні варіації в межах філософії – від спеціальної філософської дисципліни [3, с. 79] до філософії науки (філософії наукового методу) [4, с. 42] і певного світогляду [5, с. 234]. Робляться спроби обґрунтувати методологію як самостійну науку зі своїм предметом і методом [6, с. 48]. У спеціальній літературі знаходимо й інші підходи [7, с. 119]. Таке розмаїття свідчить насамперед про відсутність єдності у розумінні статусу методології науки, її співвідношення з філософією, теоретичними системами, конкретними науками. Відзначаючи цю обставину, А. А. Піскопель вказує, що найпоширенішим способом подолання наявних підходів є “виокремлення у межах методології

(науки) кількох її якісних рівнів, що характеризуються різною мірою спільності” [8, с. 43]. Проте кількість таких рівнів (загальна й окрема методологія) [9, с. 52] зводиться до чотирьох (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, методики і техніки дослідження) [10, с. 228].

Певний збіг думок вдається виявити, мабуть, тільки щодо призначення методологічної роботи. У цій частині з тією або іншою мірою визначеності загалом визнають, що, досліджуючи загальні поняття, шляхи та закономірності наукового пізнання, його принципи і методи, методологія покликана виробляти положення, що дають змогу вибирати засоби і будувати процедури ефективного вирішення проблем і завдань, які виникають у процесі науково-дослідницької діяльності [11, с. 62].

Отже, розроблювана у філософській літературі сучасна “загальна” методологія науки активно дискутує як власний статус і “юрисдикцію”, так і основні проблемні “фокуси”.

Зрозуміло, що дати чітке визначення методології науки, як і самої науки, яке б задовольняло усі підходи, що реалізуються, і способи розуміння, сьогодні доволі проблематично. Водночас це треба зробити, хоча б для “конкретизації того, про що йдеться”, що необхідно для “входження в дискурс” про методологію юридичної науки [12, с. 156]. З урахуванням сказаного, методологію науки допустимо охарактеризувати як здійснюване на різних рівнях (філософському, загальнонауковому, конкретних наук, методики і техніки) дослідження загальних засад, шляхів закономірностей наукового пізнання, його принципів і методів, спрямованих на розроблення положень, що дають змогу вибирати засоби і будувати процедури ефективного вирішення проблем і завдань, які виникають у процесі науково-дослідницької діяльності.

Не менше проблем з розумінням методології правознавства у юридичній літературі. Під час відповідних обговорень розбіжності виникали з найрізноманітніших аспектів проблеми. Переважно дискутувалися співвідношення методології та методу правознавства, теорії права і методології, філософських і спеціальних методів юриспруденції [13, с. 29]. Мабуть, найбільші розбіжності в розумінні методології юридичної науки пов’язані з уявленнями про межі методологічних досліджень у правознавстві. Одні автори обмежують методологію правової науки вивченням дослідницького інструментарію правознавства, питанням застосування сукупності конкретних методів і засобів наукового пізнання до дослідження правових явищ [14, с. 44]. Інші доповнюють інструментальний підхід дослідженням самого процесу пізнання права, його філософсько-методологічних засад [15, с. 190–192]. Треті, продовжуючи цю лінію, ставлять питання про розгляд гносеологічних особливостей правознавства [16, с. 68], стверджують, що “аналіз правового знання на рівні філософської методології є недостатнім і занадто абстрактним для виявлення специфіки правового (теоретичного) знання. Необхідна інша, більш конкретна методологія, яка займається не теорією загалом, а тим різновидом теорій, що спостерігаються у правовій науці” [17, с. 8]. Нарешті, можна відзначити фактичне ототожнення методології правознавства з усією сукупністю принципів, засобів і методів раціонального пізнання. Останнє, з нашого погляду, здійснив Д. А. Керімов. На основі уявлення, що “методологія як за походженням і розвитком, так і за призначенням, роллю – це загальнонауковий феномен, внутрішньо іманентний науці загалом і кожній її окремій галузі зокрема” [18, с. 35], автор пише: “Методологія права є ані що інше, як загальнонауковий феномен, який об’єднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання (світогляд, діалектичні методи пізнання і вчення про них, загально- і спеціально-наукові поняття та методи), вироблених усіма суспільними науками, в тому числі і комплексом юридичних наук, які і застосовуються у процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення” [19, с. 39].

Наведені погляди на методологію дають підстави стверджувати, що у дослідницькій практиці юридична наука сьогодні тією чи іншою мірою здійснює методологічну рефлексію всіх рівнів. Це означає, що юристи не можуть залишатися осторонь сучасних філософських, загальнонаукових дискусій з проблем методології наукового пізнання і вимушені визначати своє ставлення не тільки до панівних концепцій, але й до ключових проблем. Однією з них є можливість існування методології, єдиної для природничих, соціальних і гуманітарних наук [20, с. 41]. Дискусії з цієї проблеми багато у чому стимулювали рух методологічної думки, починаючи від кінця XIX ст. Без визначення свого ставлення до цього питання, осмислення свого місця у сформованій

методологічній опозиції наша юридична наука сьогодні ледве чи обійдеться, хоча б з погляду рефлексії своїх філософсько-методологічних засад.

Отже, ведучи активні методологічні розробки, сучасна наука поряд з об'єктами навколишнього світу зараховує у сферу своїх дослідницьких інтересів широке коло власних засобів, процедур, форм і умов пізнання. Наукові дослідження охоплюють сьогодні й засади виділення об'єкта науки, і організацію її предмета, правила співвіднесення об'єкта і предмета науки, і схеми пояснення та процедури дослідження, і суб'єктів наукового пізнання в системі їхніх засобів і ціннісно-цільових структур, що пов'язуються з цінностями і цілями суспільства, і питання реалізації наукового знання. Переважають, звичайно, інші, ніж двісті чи триста років тому, уявлення про критерії наукового пізнання і засади та правила наукової діяльності, наукового знання. Однак і сучасні погляди на науку, і способи оцінювання наукового знання ще далекі від єдності.

Найпоширенішим і найрозробленішим є розуміння науки як виду пізнавальної діяльності, процесу вироблення нового знання. У цьому процесі доволі умовно прийнято виділяти два аспекти, що називаються емпіричним і теоретичним “рівнями”, описовою і теоретичною наукою. Зазвичай перший ототожнюється з установленням фактів, другий – із побудовою наукових гіпотез і теорій. Основними рисами, які відрізняють наукове дослідження від “позанаукових” форм пізнання, звичайно називають його об'єктивність і предметність, відтворюваність, доказовість, здатність до перевірки тощо.

Більшість сучасних дослідників дотримується думки, що історично таке розуміння наукового пізнання зародилося в європейській інтелектуальній традиції доволі пізно і головню співвідноситься зі становленням у новий час так званої природничо-наукової парадигми, що пов'язують насамперед з філософськими розробками Бекона і Декарта і працями Галілея і Ньютона. З філософсько-методологічних позицій саме цей етап в історії науки характеризується як її класичний період (класична наукова раціональність), найпринциповішою особливістю якого вважається об'єктна гносеологічна установка, прагнення максимально виключити з процесу наукового пізнання усе, що стосується суб'єкта, засобів та процедур його пізнавальної діяльності, й абсолютна математизація наукового мислення. На думку низки дослідників, це стало однією з основних причин того, що з цього періоду в європейській культурі починає домінувати принципово новий порівняно з античністю тип раціональності, інший спосіб пізнання.

Звичайно, математика почала відігравати велику роль у процесі пізнання значно раніше, ще з часів піфагорійської школи. Проте навіть у Аристотеля, який зробив науку самодостатньою сферою, не “вбудованою” в інші сфери та види діяльності, пізнання було здебільшого метафізичним осяганням світу, яке здійснювалося насамперед через побудову відповідних онтологій. За Аристотелем наукове мислення – це судження, які, з одного боку, підпорядковуються певним правилам, а з другого – відповідають певній онтології. Отже, можливості математики не розглядалися як універсальні, а сфера її застосування мала певні обмеження. Зокрема, в “Метафізиці” Аристотель вказує на те, що “математичної точності потрібно вимагати не для всіх предметів, а лише для нематеріальних. От чому цей спосіб не пасує для того, хто розмірковує про природу, адже вся природа, можна сказати, є матеріальною. А тому слід насамперед роздивитись, що таке природа” [21, с. 98].

В інтелектуальній традиції нового часу математику вже почали розглядати як універсальний засіб наукового пізнання світу. Вирішальною світоглядною передумовою такого погляду дослідників цієї проблеми є усунення принципової для аристотелівської науки межі між природними об'єктами природи і штучною людською діяльністю, її продуктами. Зокрема, як зазначає В. П. Філатов, для античного світогляду “технічний пристрій – штучний предмет – онтологічно, тобто за рівнем свого буття, виступав якісно іншим у порівнянні з природними речами. Згідно з Аристотелем, природні речі мають первинну форму, тоді як речі штучні, створені людиною, мають лише вторинну форму” [22, с. 38]. Для наукової свідомості того часу всі об'єкти належали до спільної реальності, що підпорядковується єдиним законам пізнання, панівна натурфілософська установка розглядається як єдино наукова. У поєднанні з успіхами природознавства це створює сприятливі умови для формування пізнавальної традиції, у якій математика стає не просто універсальною мовою і методом, але і критерієм науки. Провідною

ідеєю цієї традиції стає “ідея єдиної науки, що охоплює всі сфери сутнього, “універсальної математики”, про яку мріяли Декарт, Лейбніц, інші мислителі XVII ст.” [22, с. 48].

Математизація наукової свідомості, поєднана з емпіричними дослідженнями, експериментом, приводить і до уявлень про необхідність точності у науці та суворой “технологічної” організації наукової діяльності. Сенс такої наукової точності дуже добре виразив Мартін Хайдеггер, який писав: “Проте, математичне дослідження природи не тому є точне, що його розрахунки акуратні, а розрахунки у нього **повинні** бути акуратні тому, що його прив’язка до своєї предметної діяльності має риси точності”. Взірцем уявлення про цю точність і “технологічність” може слугувати характеристика ньютонівської науки, яку дав Ампер. “Починати зі спостереження фактів і змінювати, за можливості, супутні їм умови, супроводжуючи цю первинну роботу точними вимірюваннями, щоб вивести загальні закони, основані цілковито на досвіді, і своєю чергою вивести з цих законів незалежно від будь-яких припущень про природу сил, що викликають ці явища, математичне вираження цих сил, тобто вивести формулу, котра їх представляє, – от шлях, яким йшов Ньютон” [7, с. 119].

Виражена в цьому висловлюванні установка на виведення математичного вираження сил незалежно від будь-яких припущень щодо їхньої природи добре ілюструє ще одну особливість сформованої на той час наукової раціональності – відсутність характерних для античного пізнання метафізичних суджень, зумовленості ознак і властивостей об’єктів вихідними мисленими побудовами. Образно кажучи, сформована у новий час наука, на відміну від античного пізнання – “розмірковування”, стає пізнанням “дослідження”. Побудована на натуралістичному світогляді інструментальної самодостатності пізнавальної діяльності, математичної нормативності методу, вона набуває тих рис, які ми нерідко сприймаємо як характеристики будь-якого раціонального пізнання – об’єктивність, відтворюваність, доказовість, точність тощо. Проте ці вимоги сформувалися саме у новоєвропейському “дослідницькому пізнанні”, яке сьогодні і називається наукою: наукою як формою духовного виробництва, діяльністю з виробництва знань. “Проект і строгість, – відзначає Мартін Хайдеггер, – методика і виробництво, взаємно потребуючи одне одного, становлять сутність новоєвропейської науки, роблять її дослідженням” [25, с. 47]. Відповідність науково-дослідницької діяльності певним правилам методу розглядається і як принципова умова її існування, і як гарантія отримання об’єктивного, обґрунтованого, перевіреного, тобто наукового знання. “Формування наукового знання, – стверджує В. С. Швирев, – передбачає певні норми і правила, дотримання яких зумовлює особливості науки як певного виду духовного виробництва, як деякого типу суспільної свідомості. Якщо наука втрачає цю свою функцію, якщо вона припиняє здійснювати таку діяльність, то вона перестає бути наукою, вироджується у щось інше, тільки зовні зберігаючи статус і форму науки” [26, с. 23]. У теоретичному плані це справедливо і з урахуванням уявлень про класичний, некласичний і посткласичний етапи розвитку науки, оскільки зв’язок наукового пізнання з ціннісно-цільовими структурами суспільства не скасовує “внутрішньонаукового” ставлення до методу і його правил.

Отже, сучасна наука у викладеному підході може розглядатися як така діяльність з виробництва й організації об’єктивного, достовірного, перевіреного, обґрунтованого тощо знання, що історично виникає у конкретній соціокультурній ситуації, розробляє власні методи і засоби. У цьому розумінні наукою визнається не усяка раціонально організована пізнавальна діяльність, а тільки та, яка здійснюється за певними правилами, засобами і методами, що дають змогу характеризувати вироблені знання як об’єктивні, достовірні, такі, що підлягають перевірці, обґрунтовані тощо.

Із викладених позицій випливає, що будь-яка конкретна наука є такою настільки, наскільки задовольняє загальні вимоги до наукового пізнання. Цим положенням керується у своєму самовизначенні й юриспруденція. Зокрема, з урахуванням того, що “наука – складне і багатогранне явище, особлива форма суспільної діяльності людей з виробництва знання з метою передбачення подій і перетворення дійсності”, А. Ф. Черданцев пише: “Зазначене, звичайно, стосується і юридичної науки, яка являє собою суспільну діяльність людей з виробництва наукових знань про державу і право, на основі яких здійснюється передбачення розвитку держави і права і доцільна діяльність у державно-правовій сфері” [27, с. 4].

У цьому ж дусі висловлюється В. М. Сирих, зазначаючи, що “правознавство, будучи однією з найважливіших сфер суспільствознавства, виступає таким тією мірою, якою воно задовольняє загальні вимоги, що висувуються до будь-якого наукового знання, незалежно від його предметної належності до філософських, математичних, природничих чи соціальних наук” [28, с. 21–22].

Висновки. За такого ставлення до правознавства логічно вважати, що вивчення права повинно здійснюватися відповідно до всіх вимог, які ставлять до наукового дослідження, і приводити до результатів, що оцінюються у межах методології науки, норм наукового знання. Проте нинішній стан досліджень у цій сфері дає змогу говорити радше про наявність відповідних проблем, аніж про можливість виявити готові розв’язання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ядов В. А. Социологические исследования. Методология. Программа. Методы / Ядов В. А. – М.: Юрид. лит. – 328 с. 2. Андреев И. П. Проблемы логики и методологии познания / Андреев И. П. – М.: Наука, 1972. – 258 с. 3. Чупин П. П. Философские основы методологии и логики научного познания / П. П. Чупин. – Свердловск: Норма, 1975. – 188 с. 4. Фон Вригт Г. Х. Логико-философские исследования / Г. Х. фон Вригт. – М.: Мысль, 1986. – 356 с. 5. Аверьянов А. Н. Методология, мировоззрение и факторы повышения научной деятельности // Методологические проблемы современной науки / А. Н. Аверьянов. – М.: Норма, 1979. – 302 с. 6. Ракитов А. И. К вопросу по структуре исторического исследования // Философские проблемы исторической науки / А. И. Ракитов. – М.: Статус, 1969. – 223 с. 7. Пископпель А. А. Методология и философия в современной интеллектуальной культуре / А. А. Пископпель В. М. Розин. – М.: Юридична література, 1973. – 189 с. 8. Пископпель А. А. Вказ. твір. – С. 43. 9. Горский Д. П. Проблемы общей методологии наук и диалектической логики / Д. П. Горский. – М.: Спарк, 1966. – 395 с. 10. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / Блауберг И. В., Юдин Э. Г. – М.: Норма, 1973. – 325 с. 11. Адлер Г. Методология в сфере теории и практики // НЛП в действии / Г. Адлер. – СПб.: Питер, 2001. – 128 с. 12. Канке В. А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия / В. А. Канке. – М.: Мысль, 2000. – 234 с. 13. Самощенко И. С. К методологии советского правоведения. Советское государство и право / И. С. Самощенко, В. М. Сырых. – М., 1973. – № 6. – 31 с. 14. Казимирчук В. П. Основы теории права: учеб. пособ. / В. П. Казимирчук. – Харьков: Консум, 1998. – 174 с. 15. Самощенко И. С. Диалектика и специальные методы правовой науки // Методологические проблемы советской юридической науки / И. С. Самощенко, В. М. Сырых. – М.: Норма. – 243 с. 16. Козлов В. А. Проблемы предмета и методологии права / В. А. Козлов. – М.: Статус, 1989. – 403 с. 17. Грязин И. Б. Текст права (методологический анализ теорий) / И. Б. Грязин. – М.: Юридическая литература, 1979. – 352 с. 18. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований. Правоведение / Д. А. Керимов. – 1964. – № 4. – С. 15–28. 19. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований / Д. А. Керимов. – М.: Наука, 1980. – 258 с. 20. Фон Вригт Г. Х. Вказ. твір. – С. 41. 21. Аристотель. Метафизика. Соч. в 4 томах. Т. 1. – М.: Наука, 1976. – 296 с. 22. Филатов В. П. Научное познание как деятельность / В. П. Филатов. – М.: Мысль. – 211 с. 23. Хайдеггер М. Введение в правоведение в сфере частного права / М. Хайдеггер. – М.: Наука, 1998. – 276 с. 24. Пископпель А. А. Методологические проблемы науки / А. А. Пископпель. – М.: Статус, 1997. – 196 с. 25. Хайдеггер М. Введение в правоведение в сфере частного права / Хайдеггер М. – М.: Мысль. 1998. – 256 с. 26. Швирев В. С. Наука и её статус / Швирев В. С. – М.: Наука, 1999. – 176 с. 27. Черданцев А. Ф. Понятие и функции юридической науки / А. Ф. Черданцев. – М.: Наука. – 179 с. 28. Сирих В. Н. Методология современного правоведения / В. Н. Сирих. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1978. – 300 с.

REFERENCES

1. Yadov V. A. *Sotsiologicheskie issledovaniye. Metodologiya. Programma. Metody*. [Sociological research. Methodology. Program. Methods.]. Moscow: Yurid. lit. Publ. 328 p. 2. Andreev I. P. *Problemy logiki i metodologii poznaniya* [Problems of logic and methodology of knowledge]. Moscow: Nauka Publ.

1972. 258 p. 3. Chupin P. P. *Filosofskie osnovy metodologii i logiki nauchnogo poznaniya* [Philosophical foundations of methodology and logic of scientific knowledge]. Sverdlovsk.: Norma Publ. 1975. 188 p.

4. Fon Vrigt G. Kh. *Logiko-filosofskie issledovaniya* [Logico-philosophical research]. Moscow: Mysl' Publ, 1986. 356 p. 5. Aver'yanov A. N. *Metodologiya, mirovozzrenie i faktory podvyshcheniya nauchnoi detel'nosti* [Methodology, world outlook and factors of increasing scientific activity]. Metodologicheskie problemy sovremennoi nauki. Moscow: Norma Publ. 1979. 302 p. 6. Rakitov A. I. *K voprosu po strukture istoricheskogo issledovaniya* [To the question of the structure of historical research]. Filosofskie problemy istoricheskoi nauki. Moscow: Status Publ, 1969. 223 p. 7. Piskoppel' A. A.; Rozin V. M. *Metodologiya i filosofiya v sovremennoi intelektual'noi kul'ture* [Methodology and philosophy in modern intellectual culture]. Moscow: Yuridichna literatura Publ, 1973. 189 p. 8. Piskoppel' A. A. *Vkaz. tvir.* [Order. Tvir.]. P. 43. 9. Gorskii D. P. *Problemy obshchei metodologii nauk i dialekticheskoi logiki* [Problems of the general methodology of sciences and dialectical logic]. Moscow: Spark Publ., 1966. 395 p. 10. Blauberger I. V., Yudin E. G. *Stanovlenie i sushchnost' sistemnogo podkhoda* [Formation and essence of the system approach]. Moscow: Norma Publ, 1973. 325 p. 11. Adler G. *Metodologiya v sfere teorii i praktiki* [Methodology in the field of theory and practice]. NLP v deistvii. SPb.: Piter Publ., 2001. 128 p. 12. Kanke V. A. *Osnovnye filosofskie napravleniya i kontseptsii nauki. Itogi KhKh stoletiya* [Basic philosophical directions and concepts of science. The results of the twentieth century]. Moscow: Mysl' Publ, 2000. 234 p. 13. Samoshchenko I. S., Strykh V. M. *K metodologii sovetskogo pravovedeniya. Sovetskoe gosudarstvo i pravo* [To the methodology of Soviet jurisprudence. Soviet state and law]. Moscow, 1973. No 6. 31 p. 14. Kazimirchuk V. P. *Osnovy teorii prava: Uchebnoe posobie* [Fundamentals of the theory of law: Textbook]. Khar'kov: Konsum Publ., 1998. 174 p. 15. Samoshchenko I. S., Strykh V. M. *Dialektika i spetsial'nye metody pravovoi nauki* [Dialectics and special methods of legal science]. Metodologicheskie problemy sovetskoi yuridicheskoi nauki. Moscow: Norma Publ, 243 p. 16. Kozlov V. A. *Problemy predmeta i metodologii prava* [Problems of the subject and methodology of law]. Moscow: Status Publ., 1989. 403 p. 17. Gryazin I. B. *Tekst prava (metodologicheskii analiz teorii)* [Text of law (methodological analysis of theories)]. Moscow: Yuridicheskaya literatura Publ. 1979. 352 p. 18. Kerimov D. A. *Filosofs'kie osnovaniya politiko-pravovykh issledovaniy. Pravovedenie* [Philosophical foundations of political and legal studies. Jurisprudence]. 1964. No 4. pp. 15–28. 19. Kerimov D. A. *Filosofs'kie osnovaniya politiko-pravovykh issledovaniy* [Philosophical foundations of political and legal studies]. Moscow: Nauka Publ., 1980. 258 p. 20. Fon Vrigt G. Kh. *Vkaz. tvir.* [Order. Tvir.]. P. 41. 21. Aristotel'. *Metafizika Soch. v 4 tomakh.* [Metaphysics. Soch. In 4 vol.]. Vol. 1. Moscow: nauka Publ, 1976. 296 p. 22. Filatov V. P. *Nauchnoe poznanie kak deyatel'nost'* [Scientific cognition as an activity]. Moscow : Mysl' Publ., 211 p. 23. Khaidegger M. *Vvedenie v pravovedennye v sfere chastnogo prava* [Introduction to jurisprudence in the field of private law]. Moscow: Nauka Publ., 1998. 276 p. 24. Piskoppel' A. A. *Metodologicheskie problemy nauki* [Methodological problems of science]. Moscow: Status Publ. 1997. 196 p. 25. Khaidegger M. *Vvedenie v pravovedennye v sfere chastnogo prava* [Introduction to jurisprudence in the field of private law]. Moscow: Mysl' Publ. 1998. 256 p. 26. Shvirev V. S. *Nauka i ee status* [Science and its status]. Moscow: Nauka, 1999. 176 p. 27. Cherdantsev A. F. *Ponyatie i funktsii yuridicheskoi nauki* [The concept and functions of legal science]. Moscow: Nauka Publ, 179 p. 28. Sirikh V. N. *Metodologiya sovremennogo pravovedeniya* [Methodology of modern jurisprudence]. Moscow : Nezavisimaya firma "Klass" Publ., 1978. 300 p.

Дата надходження: 23.05.2017 р.